

ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР БАҒЫТЫ
НАПРАВЛЕНИЕ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК
DIRECTION OF THE HUMANITARIAN SCIENCES

тақырыптық рубрикалар / тематические рубрики / subject headings

ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ КАЗАХСТАНА
HISTORY OF KAZAKHSTAN

САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІН ҚҰРБАНДАРЫН АҚТАУ
РЕАБИЛИТАЦИЯ ЖЕРТВ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ
REHABILITATION OF VICTIMS OF POLITICAL REPRESSION

УДК: 9.433

Карибаев С.Ө.*

тарих ғ.к, доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

БОЛЬШЕВИКТИК МАҚТА ДАЙЫНДАУ НАУҚАНШЫЛДЫҒЫНЫҢ
БАРЫСЫ МЕН ЗАРДАПТЫ НӘТИЖЕЛЕРІ

Автор корреспондент: k.sarsebay@mail.ru

Түйін: Патшалы Ресейдің қазақ жерін алдымен мәжбүрлеп, соңында қарудың күшімен басып алғанана кейін қазіргі Түркістан облысы мақта шаруашылығымен кеңірек шұғылдана бастады. Ондағы мақсат - Ресейдің шетел алдындағы мақта өнімдері бойынша тәуелділігінен құтқару болатын. Мәселен, 1885 жылы қазіргі Түркістан облысының территориясында небары 432,2 гектар мақта егілген болса, 1910 жылы 3631,6 гектар, ал 1913 жылы 20,8 мың гектар мақта егілген. Бірақ ол кезде мақта қарапайым тәсілмен өсірілді. Мақтаның шығындылығы гектарына 3-4 центнерден аспайтын еді.

Кеңес үкіметі де шетел алдындағы мақта өнімдері бойынша тәуелділігінен құтылу үшін Орта Азия мен Қазақстанның Оңтүстігінде мақта шаруашылығын дамыту жөнінде нақты шаралар белгілеп, оны қысқа мерзім ішінде репрессиялық шаралар негізінде жүзеге асырды.

Мақта дайындау науқаны барысында (1928/29 және 1929/30 жж.) РСФСР Қылмыстық кодекстің 61,62,73,105,107,131,168,169,58-8, 58-10,58-7 баптары қолданылып, бай-кулак, орташа, кедейлер жаламен қуғын-сүргін құрбанына айналды.Ендігі мақсат - жазықсыз айыпталған азаматтар мен азаматшаларды саяси да, құқықтық жағынан толық ақтап, әділеттілікті орнату.

Кілт сөздер: Патшалы Ресей, Кеңес өкіметі, Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан, ұжымдастыру, мақта шаруашылығы,мақта дайындау науқаны, репрессиялық шаралар, ақтау

Кіріспе. Мақта өндірісі көптеген елдердің, атап айтқанда Қазақстанның да ауыл шаруашылығының жетекші саласы болып табыладыәрі елдің ауыл шаруашылығы өнімдерінің экспорты бойынша астықтан кейінгі екінші орынды алады.

Мақта- әмбебап дақыл. Оны әр салада пайдаланады. Атап айтсақ,мақта талшығы тоқыма өнеркәсібі үшін шикізаттың негізгі түрі: одан барлық техникалық бұйымдар мен халық тұтынатын тауарлар жасалады. Сонымен қатар, мақта тұқымының құрамында 20% өсімдік майы бар - құнды тамақ өнімі. Мақта майы сабын, глицерин, стеарин, техникалық майлар және басқа да өнімдер жасау,ал күнжара мен қауызы малшаруашылығы үшін қолданылады. Сондықтан да, қай кезең де болсын мақта шаруашылығы ел экономикасының маңызды саласы.

Қазақстан КСРО Тоқыма өнеркәсібінің мақта шаруашылығы бойынша Әзербайжан, Кіндік Азия республикаларымен бірге негізгі мақта базасы ретінде алдында патшалы Ресейдің, кейіннен КСРО-ның тоқыма өнеркәсібінің дамуына, сыртқы тәуелділіктен арылуына зор үлес қосқанына тарих куә.

Теориялық талдау. Қазіргі Оңтүстік Қазақстан облысының аумағы кіретін Түркістан өлкесіндегі өнеркәсіптік мақта шаруашылығы ХІХ ғасырдың 80-жылдарынан бастап дами бастады. Ресейдің тоқыма өнеркәсібін арзан шикізатпен қамтамасыз ету мақсатында патша үкіметі Орта Азияда мақта өндірісін ұлғайту жөнінде бірқатар шаралар қабылдады. 1907 жылы Түркістан мен Шымкентке іргелес аудандарда мақта егісі пайда болды. Мақта егетін аудандарда жыл сайын шитті мақтаны сатып алу ісін өзіне толық бағындырған қаржы капиталының толқыны барған сайын күшейе түсті. Осы кезеңде Мырзашөл (*Голодная степь-К.С.*) өңірін игеруге бағытталған бірқатар әрекеттер жасалды, бірақ айтарлықтай нәтиже бермеді. Мақта өсіру техникасы, минералды тыңайтқыштар, агрономиялық кадрлармен қамтамасыз ету жұмысы өте төмен болатын.

Қазан төңкерісіне дейінгі Ресейде мақта шаруашылығы жүйесі шитті мақта өндірісінің дамуына ықпал еткен жоқ. 1913 жылы Қазақстан аумағында мақта егумен 20 мың гектар ғана қамтылды. Өнімділік гектарына небәрі 3-4 центнерді ғана құрады.

Қазан төңкерісінен кейінгі алғашқы жылдарда елдегі азамат соғысы мен жалпы экономикалық күйзеліс салдарынан мақта өндірісінің одан әрі төмендеуі байқалды. Яғни, мақта егісі алқабының азаюы мен өнімділігі күрт төмендеді. Екіншіден, тоқыма өнеркәсібі негізінен елде өндірілген мақтаға тәуелді болатын. Бірақ отандық мақта әлі де халық шаруашылығының қажеттілігін толық қамтамасыз ете алмады. Сол себепті Кеңес елі шетелден мақта сатып алуға мәжбүр болды. Осындай күржелі жағдайдан шығу үшін Кеңес үкіметі азаматтық соғыстың аяқталуын күтпей, ауылшаруашылығының осы маңызды саласын қалпына келтіру және дамыту үшін шаралар қолдана бастады. 1918 жылдың 17 мамырында В.И. Ленин қол қойған «Түркістанда суару жұмыстарын ұйымдастыру туралы» Халық Комиссарлары Кеңесінің декретімен 500 мың десятина (654 мың га жуық) жерді суару үшін ирригациялық құрылысқа 50 млн. рубль бөлу қарастырылған болатын. Бөлінген қаржыны айлар бойынша игеру төмендегідей жоспарланды:

Мамыр - 9.770.000 рубль, оның ішінде мұнда және ұйымдастыру жұмыстарына шығындар 370.000 рубль.

Маусым - 10.000.000 руб.

Шілде - 7.000.000 руб.

Тамыз - 6.000.000 руб.

Қыркүйек - 6.000.000 руб.

Қазан-Желтоқсан - 11.230.000 руб.[1]

1920 жылы 27 қарашада Халық Комиссарлар Кеңесі В.И. Лениннің қолы қойылған «Түркістан және Әзербайжан Социалистік Кеңестік республикаларында мақта шаруашылығын қалпына келтіру шаралары туралы» декрет шығарды, онда елде мақта шаруашылығын көтеру бойынша жан-жақты шаралар қарастырылған. Бұл жарлықтар, атап айтқанда, мақта өсіру үшін жеңілдіктер белгіледі, мақта фермаларында ауыспалы егістерді енгізуді және бұрын болған жерлерді қалпына келтіруді, сондай-ақ жаңа тәжірибелі алқаптар мен селекциялық мекемелерді ұйымдастыруды қарастырды.

Главхлопком келісімшарт жасасу және мақта сатып алу ісін реттеуге бағытталған шаралар қабылдады, ирригациялық жүйені ретке келтіру мәселелерімен айналысты, тұқым қорын қалпына келтіру, мақтаның өнімділігін арттыру бойынша іс-шаралар өткізді. Орта Азия мен Қазақстанның суармалы жерлерінде мақта шаруашылығын қалпына келтіруде ирригация үлкен рөл атқарды. Коммунистік партия көптеген шаруаларды суару құрылысына тарту үшін үлкен жұмыс жасады.

1921 жылы 3 тамызда В. И. Ленин Еңбек және қорғаныс кеңесінің «Мелиорациялық серіктестіктер туралы» қаулысына қол қойды. Осы қаулы негізінде 1924 жылы Қазақстанның оңтүстігінде 5 мелиоративтік серіктестік құрылды. 1925 - 1926 жылдары 55,

ал 1927 жылы 130 мелиорациялық серіктестік жұмыс істеді. Олар 52.400 шаруашылықты біріктірді. Бұдан басқа, 1925 жылдың 1 қазанына қарай Қазақстанда 6072 пайшы-мүшені біріктірген 23 мақта жинайтын серіктестік жұмыс істеді.

1926 жылы қаңтарда Мәскеуде мақта өсірушілердің Бүкілодақтық кеңесі өтіп, мақта шаруашылығына кооперацияның қатысуы туралы мәселені қарастырды. Кеңес өз шешімдерінде мақта аудандарында кооперациялардың әртүрлі нысандарын, оларды ұйымдастырушылық нығайту деңгейі бойынша белгіледі. Ауыл шаруашылығы кооперациясын нығайтумен қатар, ірі мақта совхоздарын құруға кірісті. 1924 жылы КСРО-ның көптеген мақта егетін аудандарын тұқыммен қамтамасыз ететін «Пахта-Арал» совхозы құрылды. 1926 жылы Қазақстанда мақта егілетін егіс алқаптарының соғысқа дейінгі деңгейі асып түсті. Шитті мақтаның өнімділігі мен тауарлық түсімі айтарлықтай өсті. 1927 жылы мақтаның өнімділігі гектарынан 8,25 ц. құрады, ал тауарлық өнім 49,280 тоннаны құрады. Үкімет белгілеген шараларды жүзеге асыру нәтижесінде мақта шаруашылығы тез қалпына келе бастады және 1927 жылы мақта егу алаңы соғысқа дейінгі деңгейге жетті. 1928 жылы мақтаның жалпы өнімі (50 мың тоннаға) тіпті асып түсті.

КСРО тоқыма өнеркәсібі бірінші бесжылдықтың басында өндірістің соғысқа дейінгі деңгейінен айтарлықтай асып түсті. Дегенмен, ол халықтың тоқыма бұйымдарына үнемі өсіп келе жатқан сұранысын әлі де толық қанағаттандыра алмады. Кеңестік тоқыма өнеркәсібінің дамуының ең осал жері мақта өндірісі болды. Кеңес үкіметі жыл сайын шетелден мақта сатып алуға 100 миллион рубльге дейін ақша жұмсады. Кеңестік Тоқыма өнеркәсібінің одан әрі дамуы оның шикізат базасын жан-жақты кеңейту қажеттілігіне негізделді.

Кеңестік билік пен большевиктік партия басшылары бұл жағдайдың себебі елде мақта шаруашылығының одан әрі дамуына кедергі келтіретін ұсақ тауарлы ауыл шаруашылығы, сондықтан оны ұжымдастыру керек деп шешеді.

1927 жылы желтоқсанда БКП(б) XV съезінде шағын шаруа қожалықтарын ірі, артельді ұжымдық шаруашылық жолына көшіру туралы мәселе талқыланады. Партияның XV Съезі елдің ұлттық экономикасындағы жоспарлы басталудың нығаюына және қала мен ауылдың капиталистік элементтеріне қарсы социализмнің жүйелі түрде басталуын ұйымдастыру қажеттілігіне сүйене отырып, халық шаруашылығының алғашқы бес жылдық жоспарын құру туралы нұсқау берді. Осы директиваға сүйене отырып, 1929 жылы сәуірде өткен XVI партия конференциясы КСРО халық шаруашылығын дамытудың бірінші бесжылдық жоспары туралы мәселені талқылады. Съезд ауыл шаруашылығын ұжымдастыруды жан-жақты дамытудың бағытын белгіледі, совхоздар мен колхоздар желісін кеңейту мен нығайту жоспарын белгіледі.

Бүкілодақтық коммунистік (большевиктер) Орталық Комитеті 1929 жылғы 3 мамырдағы және 18 шілдедегі шешімдерінде алдағы үш жылдың ішінде мақта импортынан құтылу және КСРО-ның тоқыма өнеркәсібін одан әрі дамыту туралы міндет қойды. БКП(б) Орталық комитеті бірінші бесжылдықтың соңында кеңестік тоқыма өнеркәсібін мақта импортынан босатып қана қоймай, Кеңес Одағының тоқыма өнеркәсібін одан әрі кеңейту үшін резерв құру үшін мақта алқаптарын барынша кеңейту және мақта өнімділігін арттыру желісі бойынша мақта шаруашылығын үдемелі дамыту қажеттігін атап өтілді[2].

Бұл қаулы мақта өсіруді қамтамасыз етуге бағытталған шешімдер қабылданған мақта егетін аудандардың партиялық ұйымдарында талқыланды. БКП(б) Сыр-Дария округтік комитетінің екінші пленумы 1929 жылы өз шешімдерінде БКП(б) ОК қаулысының Қазақстанның негізгі мақта ауданы ретінде Сыр-Дария округі үшін айрықша мәні бар екенін атап өткен. Пленум мақта аудандарының барлық аудандық комитеттеріне осы қаулыны өздерінің пленумдарында, партиялық ұяшықтар жиналыстарында, қыстық кеңестерде талқылауды тапсырды.

Мақта егілетін егіс алаңын таяудағы жылдар ішінде 1 млн. гектарға, ал мақта шығымдылығын - 40 пайызға ұлғайту көзделді. Бірінші бесжылдық ішінде мақта

аудандарына 15 мың трактор және 1,5 млн. түрлі ауыл шаруашылығы машиналарын жіберу көзделді. БКП(б) ОК-ті мақта шаруашылықтарына мамандар даярлау мақсатында агрономиялық курстардың кең желісін ұйымдастыруды ұсынды[3].

Машина техникасына негізделген ірі шаруашылықтар ғана мақтаның өнімділігін арттыруды қамтамасыз ете алатын еді. Сондықтан БКП(б) ОК 1929 жылғы 3 мамырда: «тоқыма өнеркәсібі үшін шикізат өндірумен айналысатын шаруашылықтарды контрактациялау және ұжымдастыру практикасын кеңейтуге және жақсартуға ерекше назар аударылуға тиіс. Тек қана кең ұжымдастыру негізінде ауыл шаруашылығымыздың төмен деңгейі мен артта қалуын, оның төмен өнімділігін еңсеруге болады»[], - деп қаулы қабылдайды.

БКП(б) ОК мақта шаруашылығының табысты дамуы шағын шаруа қожалығынан ірі ұжымдық өндіріске көшу негізінде ғана жүзеге асырылуы мүмкін екенін атап өтті. БКП(б) ОК қаулысы негізінде Мәскеуден бас мақта комитеті Ташкентке ауыстырылды.

Қазақстан мен Кіндік Азия республикаларының мақташы-еңбекшілері партиялық және кеңестік ұйымдардың басшылығының пәрменіне сәйкес оны орындауға кірісіп, мақта өндірісін жылына 1929 жылғы 294 840 тонна талшықтың орнына 720 720 тонна талшыққа жеткізуді көздеп, алдағы үш жылда мақта егіс алқабын ұлғайту туралы шешім қабылдайды.

Алайда мақта бағдарламасын орындау үлкен қиындықтар туғызды. Бұл қиындықтар республиканың экономикалық даму деңгейінің, мақта өндірумен айналысатын халықтың техникалық сауаттылығының төмендігімен және жергілікті инженерлік-техникалық кадрлардың аздығымен байланысты болды.

Қазақстанның мақта алқаптарындағы көктемгі егіс науқаны 1930 жылы уақтылы аяқталды. 1930 жылға қарай Қазақстандағы мақта егілген алқаптар 1916 жылғы деңгейден 2,5 есе асып түсті. Қазақстанның мақта аудандарында ұжымдастыру табысты өтті.

1930 жылы мақта шаруашылығын дамытуға Қазақстанның үш жаңа ауданы тартылды. Республикада мақта егілген егіс алаңы 1930 жылы 1929 жылмен салыстырғанда 155,9 пайызға ұлғайды[4].

Көктемгі егіс науқанын уақтылы орындауда және бағдарламаны орындауда республикадағы колхоздарының тұрақты нығайтылған материалдық-техникалық базасы үлкен маңызға ие болды. 1930 жылы Қазақстанның колхоздары мен совхоздары, мысалы, 3 мың трактор және басқа да көптеген машиналар алды. Бұл техниканың үлкен пайызы республиканың мақта аудандарына жіберілді. 1930 жылғы көктемгі егіс науқанында тек «Пахта-Арал» совхозының егістіктерінде 100-ден астам трактор мен сепкіштер жұмыс істеді. Қазақстандағы ең ірі мақта шаруашылығы - «Пахта -Арал»совхозы 1930 жылы республикада мақта дайындау бойынша бірінші болып шықты. 1930 жылы ол жылдық өндірістік жоспарды 105 пайызға орындады[5].

1930 жылы Қазақстанның мақта тазалау зауыттары бойынша шитті мақтаны дайындау сәтті өтті. Келес мақта тазалау зауыты 1930 жылы шитті мақта дайындау жоспарын 173 пайызға, Велико-Алексеевка зауыты 157 пайызға, Түркістан зауыты 137 пайызға орындады. Қазақстанның мақта тазалау зауыттары бойынша орта есеппен 1930 жылы шитті мақта дайындау жоспары 151,8 пайызға орындалды[6].

1931 жылдың ақпанындағы мәлімет бойынша ұжымдастыру негізінен мақта өсірумен айналысатын Қазақстан шаруаларының 55,1 пайызын қамтыды. 1931 жылдың өзінде-ақ қоғамдастырылған сектор Қазақстанның мақта шаруашылығында шешуші рөл атқарды. Мақта егіс көлемінің 80,5 пайызын колхоздар, 10,6 пайызын кеңшарлар құрады. Жеке шаруа қожалықтарының үлесі 8,8 пайызға дейін төмендеді.

Республиканың барлық еңбеккерлері 1931 жылы мақта шаруашылығын дамытуда жетістіктерге жетті. Мақта егу жұмыстары аяқталып, мақта егілген егіс алқабы бойынша жоспар 114,4 пайызға орындалды.

«Правда» газеті 1931 жылы бұдан былай КСРО-ның тоқыма өнеркәсібі мақтаның сыртқы нарығына тәуелді болмайтыны туралы жазды[7]. Республиканың мақташы-

еңбеккерлерінің қажырлы еңбегі КСРО-ның мақтаға тәуелділігін жою жөніндегі тарихи міндеттің табысты орындалуын қамтамасыз етуде өзіндік орны бар деп есептейміз.

Тәжірибелік бөлім. КСРО-ның тоқыма өнеркәсібінің мақта бойынша сыртқы нарықта тәуелді болмауында Қазақстанның мақтасы-еңбеккерлерінің еңбегі зор. Алайда, осы табыстарға қалай және қандай құрбандықтармен жеттік? Оған жауапты қазіргі кездегі мұрағат қорларындағы құжаттарды құпиясыздандыруға байланысты жүргізіліп жатқан жұмыстар нәтижесінде ала алдық.

«Кошчи» Одағының ұйымдарына сүйене отырып, партиялық-кеңестік органдар «байларға» кедейлердің таптық жеккөрушілігін тудырды, оны ауыл тұрғындарының ауқатты топтарына қарсы қойып, таптық қақтығыстар тудырды. Билік органдары бай-шаруаларға қарсы жазалау шараларын кеңінен қолданды. РСФСР Қылмыстық кодексінде жер учаскелерін, мүліктерді және басқа мүліктерді жасырғаны үшін үш жылға дейін бас бостандығынан айыру қарастырылды⁹⁸

Архив құжаттары көрсеткендей, ұжымдастыру кезінде орта шаруалар, қолөнершілер, ал кейбір жағдайларда тіпті кедейлер де «бай-кулак» санатына жатқызылып, оларға қарсы шаруаларға қарсы озбырлық пен зорлық-зомбылық етек алды. Әрине, мұндай саясат ауыл тұрғындарының наразылығын тудырды⁹⁹

БКП(б) ОК 1930 жылғы 5 қаңтардағы «Ұжымдастыру қарқыны және мемлекеттің колхоз құрылысына көмек көрсету шаралары туралы» қаулысында ұжымдастыруды дамыту барысында оны өткізуге қарсылық білдірген әрбір адам «заң алдында жауап береді» деп айтылған. 1930 жылы 11 қаңтарда «Правда» газетінде «Кулактарды тап ретінде жою күн тәртібіне айналды» атты алдыңғы қатарлы мақала жарияланды^[8].

1930 жылы 30 қаңтарда БКП(б) ОК Саяси Бюросы «Жаппай ұжымдастыру аудандарындағы кулак шаруашылықтарын жою шаралары туралы» қаулысында бай-кулак шаруашылықтарын үш санатқа бөлді. Біріншісі- кеңестік мемлекет пен колхоз құрылысына қарсы шыққандар; олар қамауға алынып, сотталды және олардың отбасы республика аумағынан көшірді. Екіншісі-ең бай кулактар, байлар отбасыларымен бірге шалғай аудандарға шығарылды. Үшіншісі - қалған кулактар мен ұсақ байлар, олар ұжымдық шаруашылықтардан тыс жерлерге көшірілді, олар үшін арнайы қоныстар құрылды.

Мұндай саясат тек кулактарға ғана емес, жеке шаруалардың үлкен тобына қатысты бұрын-соңды болмаған зорлық-зомбылық болатын. Оған орта шаруалардың едәуір бөлігі де кірді.

ОАК мен ХКК-нің 1930 жылғы 1 ақпандағы «Жаппай ұжымдастыру және кулактарға қарсы күрес аудандарында ауыл шаруашылығын социалистік қайта құруды нығайту жөніндегі іс-шаралар туралы» қаулысымен кулактар жерді жалға алу және басқа адамдардың еңбегін «пайдалану» мүмкіндігінен айырылды.

1930 жылы қаңтарда кулактарға қарсы күрес жөніндегі комиссия құрылды, олардың құрамына халық судьялары, прокурорлар кірді. Олар округтарға жіберілді. Осы комиссиялардың басшылығымен аудандар мен ауылдық жерлерде кедейлер, ауыл белсенділері және «Қосшы» одағының өкілдері, сондай-ақ қала жұмысшылары кіретін топтар құрылды.

БКП(б) ОК-нің 1930 жылғы 5 қаңтардағы қаулысында қазақ ауылының осы большевиктік эксперимент жүргізуге жеткіліксіз дайындығын ескере отырып, ұжымдастыруды 1933-1937 жылдары аяқтау көзделді. Алайда, Сталиннің тікелей қысымымен елдің жоғарғы саяси басшылығында бұл акцияны «зорлық-зомбылық әдістерімен» әлдеқайда ертерек аяқтауға болады деген авантюристік сенімдер басым болды.

Қазақстанның С.Садуақасов және тағы басқа кейбір басшы қызметкерлері (режимнің республикадағы ауыл шаруашылығын ұжымдастыруды жеделдетуге арналған курсымен келіспейтіндіктерін ашық айтқаны үшін оларды оңшыл деп жариялап, соңында репрессияға ұшыратты.

Бай-кулактар	25	-	25	24	33	43	12	14	1	7	188
Ауқатты	5	-	33	3	9	8	25	1		11	95
Саудагерлер	-	-	6	-	6	1	-				13
Орташалар	8	-	2	-	-	5	3			8	21
Кедейлер	-	-	8	-	-	1	2			-	11
Қызметтік	-	-	-	-	-	-	4			4	4
Басқалар	-	31	10	-	-	2				-	43
Сотталғандар	34	37	102	38	48	60	47	32	4	21	423
Тәркіленген кожалық	25	-	10	23	17	10	2	17	27	13	160

Мақта дайындаумен қатар мақтаны уақытылы мемлекетке өткізу барысында кешіктірілген жеке тұлғаға да, мақта артельдеріне де штраф салу арқылы жазалау кең етек алды. Мысалы, Түркістан ауданы 1930 жылдың 25 қаңтары мен 1 ақпан аралығында - 5989 руб. 69 коп., ал 1-5 ақпан аралығында - 2157 руб. 69 коп., Қызылқұм ауданы - 6283 руб. 75 коп., штраф төлеген[11].

Мақтаны уақытылы өткізбегені үшін 1930 жылы 9, 12, 30 қаңтарда «Қызыл Құралай», «Шақан», «Ынтымақ», «Сауыр», «Заканар» артельдері, сонымен қатар, Шерметов, Мамадиев, Бикмуратов, Ниязқұлов, Назарметов, Юсупбаев, Сатымханов, Гатуров, Мералов, Ходжаев, Таировтар ісі Шымкент учаскелік халық сотына жіберіліп, жазаланды[12].

Кесте №2 - Мақта дайындау бойынша сотталғандар туралы мәліметі[13].

№	Аты-жөні	Іс номері	Қай бап бойынша сотталды	Қайда жіберілді
Түркістан ауданы бойынша 2/ХІІ. 1929- 29/ 1. 1930 жыл				
1	Бабаджан Абдусаитов	396	117,16	16 уч. халық соты
2	Досмат Абдугазиев	397	117,16	16 уч. халық соты
3	Сайдаля Ағбаров	398	117,16	16 уч. халық соты
4	Бурсатов Анис	399	117,16	16 уч. халық соты
5	Койлеков Аман	400	117,16	16 уч. халық соты
6	Усманов Арықбай	401	117,16	16 уч. халық соты
7	Нуров Султанмурат	67	117,16	16 уч. халық соты
8	Баймурзаев Абдукапар	58	73,107,16	17 уч. халық соты
9	Алимбетов Бақыт	64	107,16	17 уч. халық соты
10	Ақымов Джуман	65	117,16	17 уч. халық соты
11	Декамбаев Ибрагим	69	61,16	16 уч. халық соты.
12	Усманов Абдурау	70	116,111,169	17 уч. халық соты
13	Абдурахимов Дададжан	71	107,16	16 уч. халық соты
14	Турсунов Абдугали	72	117,16	16 уч. халық соты
15	Абдумазитов Калип	74	162	16 уч. халық соты
16	Баймбетов Султанбай	75	107,105,73	16 уч. халық соты
17	Изатулаев Насыр	-	107,16	17 уч. халық соты
18	Изатулаев Вали	4373	107,16	16 уч. халық соты
19	Нарсулаев Майдулла	2/323	107,16	16 уч. халық соты
1/ІІ. - 5/ІІ-1930 жыл				
20	Ходжаев Имам	89	61,16	16 уч. халық соты
21	Турсумметов Джакуп	90	61,131,73	16 уч. халық соты
22	Якубов Бакем	90	61,131,73	16 уч. халық соты
23	Бухарбаев	90	61,131,73	16 уч. халық соты
24	Мақаев	90	61,131,73	16 уч. халық соты
25	Досымов	90	61,131,73	16 уч. халық соты

26	Кулумбетов	90	61,131,73	16 уч. халық соты
27	Култаев Джулам	90	61	17 уч. халық соты
28	Мұлланазаров	92	61	17 уч. халық соты
29	Мамбетов	92	61	17 уч. халық соты
30	Гультаев Худаяр	9361,16	61	17 уч. халық соты

Бұл көрсетіп отырған архив құжаттары бір ғана ауданның әрі бір айлық мерзімдегі іске асырылған айыптау материалдары. Мұндай мәліметтер округ бойынша өте көп, біз мысал етінде ғана беріп отырмыз. Архив құжаттары бұл азаматтардың нақақтан-нақақ, жала жабылып, жазаланғандығын көрсетеді.

Қорытындылар. Кеңес үкіметі өзінің алғашқы жылдарынан бастап - ақ Орта Азияда, Закавказье аймағында және Оңтүстік Қазақстан аудандарында мақта шаруашылығын қайтадан өркендету жөнінде бір қатар нақты шараларды іске асырды. РСФСР Халық комиссарлары Советінің Түркістан мен Азербайжан мақта шаруашылығын қайтадан қалпына келтіру туралы 1920 жылға желтоқсанның шенінде В. И. Ленин қол қойған декреттері мақта шаруашылығын қалпына келтіріп өркендетуге негіз қалады.

Қазақстанның мақта шаруашылығында бірінші бес жылдық бүкіл Советтер Одағындағы сияқты елдің мақта жөніндегі тәуелсіздігі үшін күрес ұранымен өтті, өйткені бұл кезде СССР -дың тоқыма өнеркәсібі жыл сайын 50 % - ке жуығы шет елдерден әкелінген мақтамен жұмыс істейтін.

1932 жылдан бастап мақта шаруашылығы Республиканың Оңтүстік Қазақстан облысынан басқа оңтүстік - шығыс облыстарында да тарады. Мақта егісі Алматы облысының Панфилов және басқа аудандарында, Қызылорда облысының Сырдария, Шиелі және Жаңақорған аудандарында, Жамбыл облысының Шу, Талас, Луговой, Свердлов, Жамбыл және Сарысу аудандарында да егілетін болды. Нәтижесінде мақта егісінің аумағы 133,8 мың гектарға жетті. 1935 жылы шитті мақтаның жалпы өнімі 72,6 мың тонна болды.

Алайда, кейіннен жер - су жағдайы мақта өсіруге қолайсыз аудандарында бұл дақылдың егіс көлемі орынсыз ұлғайып салдарынан оның өнімі шұғыл төмендеп кетті. Сондықтан 1934 жылдан бастап республиканың мақта егуге ауа райы қолайсыз Жамбыл, Алматы және Қызылорда облыстарында мақта егісі бірте- бірте азайтылып, кейін мүлдем егілмейтін болды.

Елімізде халық шаруашылығының басты саласы өнеркәсіптің жедел дамуына байланысты шитті мақтаға деген қажет күн санап арта түсті. Осыған орай 1935 жылы наурыз айында Шымкент қаласында мақташылардың республикалық II съезі болды. Съезде озат калхозшылар көтеріңкі міндеттемелер қабылдап, облыс бойынша жоспарланған 58,7 мың тонна мақтаның орнына мемлекет қоймасына 73,0 мың тонна мақта тапсыруға серт берді.

Кеңестер Одағын шетелдік мақта өнімдеріне тәуелділігінен құтқару жолында Қазақстан мақташы- еңбеккерлері жанқиярлық еңбек етті. Алайда, оның өтемі- халықтың қалың тобының зорлық-зомбылық, қуғын-сүргін сияқты шараларды басынан өткерумен сипатталады. Жаппай ұжымдастыру, отырықшылыққа көшіру, мал-мүлікті тәркілеу, астық, мақта дайындау, егін егу, егін ору науқандары, жөн-жосықсыз түрлі салықтардың қысымы халықты ашындырып, билікке қарсы көтерілуіне алып келді. Өз кезегінде билік те өз халқын аяусыз, басып жаншыды. Жаппай түрлі репрессиялық шараларды жүзеге асырып, ГУЛАГ жүйесіндегі түрмелерге жазықсыз жапты. Хрущевтік «жылымық», Горбачевтік «қайта құру», Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы ақтау шаралары жүргізілгенімен, қазіргідей қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау қолға алынбады.

Ендігі мақсатымыз- кеңестік билік тарапынан қуғын-сүргін көрген азаматтарымызды саяси да, құқықтық жағынан толық ақтай отырып, әділеттілікті орнату. Алдағы уақыттар да мұндай жағдайға жол бермеу.

Әдебиеттер тізімі:

1. Декрет Совета Народных Комиссаров. Об организации оросительных работ в Туркестане. <https://istmat.info/node/29997>
2. «Правда» за 8 мая и 28 июля 1929 г.
3. Пичугин И.Г. Шефская помощь текстильщиков республикам Советского востока в развитии хлопководства. Ученые записки. Т. XXXVIII. Серия историческая Вып. 4. Вопросы истории Казахстана. Алма-Ата, 1959. стр.30-40
4. ҚР ОММ, Қ,74, Тізбе. 3, бума 92, іс 1079, 76-77 парақ
5. ҚР ОММ, Қ,74, Тізбе. 3, бума 88, іс 1044, 22 парақ
6. «Советская степь» за 29 декабря 1930 г.
7. «Правда» за 5 января 1931 г.
8. «Правда» 11 января 1930 г.
9. ТОМА, Ф.816, тізбе1, бума 7, іс 59, 94-97 парақ
10. ТОМА, Ф.816, тізбе1, бума 7, іс 59, 145 парақ
11. ТОМА, Қ,816, тізбе 1, бума 8, іс 59, 120 парақ
12. ТОМА, Қ, 816, тізбе 1, бума 7, іс 59, 29 парақ
13. ТОМА, Қ,816, тізбе 1, бума 7, іс .59, 58 парақ

Аннотация: После захвата казахских земель царской Россией и последующей насильственного захвата нынешняя Туркестанская область была еще больше вовлечена в хлопководство. Цель заключалась в том, чтобы освободить российскую хлопковую продукцию от иностранной зависимости. Например, в 1885 году на территории нынешней Туркестанской области было засеяно только 432,2 га хлопка, в 1910 году - 3631,6 га, а в 1913 году - 20,8 тыс. га. Но тогда хлопок выращивать было просто. Урожайность хлопка не превышало 3-4 центнеров с гектара. Советское правительство чтобы избавиться от иностранной зависимости также определило конкретные меры по развитию хлопковой промышленности в Средней Азии и Южном Казахстане, которые оно реализовало в короткие сроки на основе репрессивных мер.

Во время хлопковой кампании (1928/29 и 1929/30) применялись статьи 61, 62, 73, 105, 107, 131, 168, 169, 58-8, 58-10, 58-7 Уголовного кодекса РСФСР. Кулаки, средний класс и беднота стали жертвами клеветы и репрессий. На данном этапе основная цель - установление справедливости, а также добиться полного оправдания невинно обвиненных граждан как политически, так и юридически.

Ключевые слова: царская Россия, советская власть, Казахстан, Южный Казахстан, коллективизация, хлопководство, хлопковая кампания, репрессивные меры, реабилитация.

Abstract: After the seizure of the Kazakh lands by tsarist Russia and the subsequent forcible seizure, the current Turkestan region was even more involved in cotton growing. The goal was to free Russian cotton products from foreign dependence. For example, in 1885, only 432.2 hectares of cotton were sown on the territory of the present Turkestan region, in 1910 - 3631.6 hectares, and in 1913 - 20.8 thousand hectares. But then it was easy to grow cotton. The yield of cotton did not exceed 3-4 quintals per hectare.

In order to get rid of foreign dependence, the Soviet government also identified specific measures for the development of the cotton industry in Central Asia and Southern Kazakhstan, which it implemented in a short time on the basis of repressive measures.

During the cotton campaign (1928/29 and 1929/30), articles were applied 61, 62, 73, 105, 107, 131, 168, 169, 58-8, 58-10, 58-7 The Criminal Code of the RSFSR. The Kulaks, the middle class and the poor became victims of slander and repression. At this stage, the main goal is to establish justice, as well as to achieve the full acquittal of innocent accused citizens both politically and legally.

Key words: tsarist Russia, Soviet power, Kazakhstan, South Kazakhstan, collectivization, cotton growing, cotton campaign, repressive measures, rehabilitation.

Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің қаржылық қолдауымен «ХХ ғасырдың 20-50-ші жылдарындағы Қазақстандағы жаппай саяси қуғын-сүргін және ақтау процестері: бірыңғай деректер базасын құру» жобасын іске асыру шеңберінде дайындалды.